

РОЗКРИТТЯ ІДЕЙ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Ф. РАБЛЕ)

Пелех Ю.В.,

Рівненський економіко-гуманітарний інститут,
канд. пед. наук, доцент

Пелех Л.Р.

ст. викладач Рівненського
економіко-гуманітарного інституту

Вітчизняна педагогічна наука зробила неабиякий внесок у світовий виховний процес. Імена Г. Сковороди, А. С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та інших визначних українських педагогів говорять самі за себе. Тим не менш, цікавим аспектом їх педагогічної діяльності є розкриття ідей виховання засобами художньої літератури. Цей науковий аспект є, по суті, зовсім не дослідженим. Тому теоретичні основи досліджуваної проблеми здійснювались на базі вивчення та аналізу джерел філософської, педагогічної, психологічної та історичної літератури. Подібне явище спостерігалось та спостерігається і у зарубіжній літературній практиці.

Загальним висновком ідейно-художнього аналізу є положення про досі неперевершені новачі їхніх поглядів щодо виховання (автор, наприклад, не може співставити їх авангардні погляди, скажімо, в царині схильного до правопорушень підліткового соціуму, з розробками зарубіжних письменників-педагогів у зв'язку з майже повною відсутністю такого матеріалу). Звичайно, можна було б згадати і Даніеля Дефо, і Джонатана Свіфта, і Філдінга, і Жан-Жака Руссо, і, врешті решт, Чарльза Діккенса. Та характеристика виховної системи у них є надто конкретизованою: такою, яка стосується саме індивідуалістського суспільства, але пов'язана з гуманістичними поглядами і альтруїстичним кредо окремого індивіда.

Попри всю різницю світоглядів, художники слова і педагоги-науковці в основу своїх світобачень покладають деякі загальні принципи. Прикладом художнього вираження цих загальних принципів може стати творчість Франсуа Рабле. Адже саме в його романі "Гаргантюа і Пантагрюель" зерно виховання основ інтелекту ґрунтується на формуванні почуття прекрасного та на аналітичному відборі раціональних критеріїв навчання.

Як відомо, Рабле дуже цікавили педагогічні теорії сучасності. В часи головування консервативних методів навчання та виховання він цікавився найпередовішими ідеями в цій галузі. Їх висвітлення та пропагування складає значну частину першої книги його роману.

Розглядаючи цю літературну перлину (роман "Гаргантюа і Пантагрюель") з кута зору педагогічного аспекту, можна сміливо говорити про давність основних засад навчання і

виховання, що успішно впроваджуються в практику сучасними педагогами. Звертаючись до досвіду великого майстра, науковці ще раз переконуються у тому, що формування знань — це живий процес. А успіх у його побудові і досягненні поставлених цілей та завдань можливий лише завдяки педагогічній майстерності вчителя.

Деякі елементи педагогічної майстерності (а вона є категорією не постійною, а такою, що змінюється та вдосконалюється із зміною розвитку кожної суспільно-економічної формації) викладені і науково обґрунтовані саме Ф. Рабле і саме у вище названому творі.

На наш погляд, використання комплексної методології у навчанні та вихованні може набути логіки наукового обґрунтування навіть у тому випадку, якщо вказується доцільність використання та поєднання однієї групи методів та заперечення і безглуздість інших. Звернувшись до роману Рабле, вже у другому розділі твору прослідковуємо критику схоластичного методу навчання. Магістр Тубал Олоферн "...зумів так добре викласти своєму учневі абетку, що Гаргантюа вивчив її напам'ять від початку до кінця і від кінця до початку. На це вони згаяли п'ять років і три місяці". Можна, звичайно ж, поставити запитання про доцільність вивчення, скажімо, абетки від кінця до початку, але у цьому немає потреби. Абсурдність такої "потреби" очевидна. Стає зрозумілим, що основна методологія Магістра Олоферна — відсутність здорового глузду.

Не дивно, що після навчання ще й у другого подібного вчителя "парубійко набрався такого розуму, що розум той завернув у нього за глузд". Негативне ставлення самого автора до такої практики навчання доводить навіть промовистість прізвища другого вчителя — Йолопіно Недолуга. Коментарі, як кажуть, зайві.

Відповідний до методу і наслідок. Гаргантюа дедалі "дурнішає, тупішає й соловішає". Щоправда, персонажі зовнішньо сприймають такий метод, як горе від розуму, саме тому дон Філіппо радить Грангуз'є "запросити до гостини якогось хлопця чи юнака, що вчився недовго, років хіба зо два". По суті, Рабле стверджує необхідність "свіжого" погляду на навчальний процес. Молодий педагог Понократ (носії саме нових поглядів на навчально-виховний процес) невдовзі після знайомства з

Гаргантюа знаходить ключі до вирішення проблеми. Він на практиці впроваджує (висловлюючись сучасною педагогічною термінологією) поєднання методів стимулювання та емоційного впливу, задіявши при цьому всі природні елементи. Його попередній учень, юнак Евдетон, якого навчали саме за новою методологією, звертаючись не інакше як "Високоповажний пане Гаргантюа", підібрав важелі психологічного впливу на однолітка, підкреслюючи значимість батьківського спілкування. Від першої особи він вказує: "...Я знаю, як любить вас ваш шановний батько Грангузье, як повсякчас ревно турбується тим, аби ви мали гарну освіту та виховання". Тим самим вчитель висловлює приховану думку про необхідність пошани до батьків. Учень "...замість відповіді заревів коровою і вхнюпився носом у свій капелюх". З цього моменту вихованням Гаргантюа займається вчитель Евдетона Понократ.

З чого ж починає навчальний процес новий педагог? По-перше, з методу стимулювання навчальної діяльності, який виражається у тому, що "насамперед, він познайомив Гаргантюа з ученими — щоб захопити його справжньою наукою та збудити бажання згодом позмагатися і взяти над мудрими мужами гору". По-друге, з комплексної дидактики: поєднання відпочинку і навчальної діяльності: "...по дорозі обговорювати урок.", "Простували на майдан, грали там у м'яча." По-третє, з методу ненав'язливого зацікавлення предметом: "...за обідом читали вголос що-небудь цікаве про славу минувшину й весело між собою гомоніли". Крім того, "мова йшла про властивості, особливості, походження й корисність усього, що подавалося на стіл", що не могло не дати позитивного результату. Помічаємо тут, що, готуючи учня до сприйняття наукового матеріалу, вчитель використовує словесні методи в чергуванні з наочно-слуховими методами порівняння та аналізу.

Разом з тим, Рабле вказує на необхідність використання в навчально-виховному процесі ігрового моменту ("Карти і арифметика") для формування культурних звичок та розвитку логічного мислення учня.

Поряд з вище вказаним Рабле стверджує потребу відповідності форми і змісту, зовнішнього і внутрішнього. Якщо "колишні навчителі без утагу торочили, що зачісуватись по-іншому, чиститись і вмиватись — це марнувати дорожечинний час, відпущений для земного життя", то тепер "повторювали вранішню науку, а тоді Гаргантюа, посмакувавши сливовим варенням, чистив зуби стовбуром мастикового дерева та вмивався". А останнє — це вже й гігієна (принагідно помітимо, що Рабле, основним фахом якого була медицина, не міг лишатись осторонь від цієї проблеми).

Неабияким досягненням учителя є створення "ситуацій успіху" під час вивчення дисциплін, які були важкодоступними для учня. Саме тому "на стіл клалися карти, але не для гри, а для різноманітних дотепних арифметичних забав. У такий спосіб Понократ навчав Гаргантюа

любити числа, і той щодня по обіді та по вечері охоче брався за арифметику, геометрію, астрономію".

Вчительський талант Понократа підкреслюється намаганням досягти гармонійного підходу до поєднання науки з вихованням. Поряд з вивченням окремих дисциплін педагог прагне досягти комплексної цілі — бачення прекрасного у кожному предметі. Тому Гаргантюа "учився грати на музичних інструментах: арфі, лютні, спінеті, флейті, віолі й тромбоні, ...разом зі своїм конюшим Гімнастом вправлявся у верховій їзді". А це вже не що інше, як прагнення досягти гармонійної єдності розумового і фізичного розвитку, того, що давні греки визначали терміном "калокатія". Саме тому Рабле й дає деяким вихователям і друзям героїв давньогрецькі імена: Понократ, Гімнаст тощо.

Як бачимо, завдання педагогічної науки, що стосуються гармонії тіла та духу, Рабле ставить в основу життєвого дослідження. Світобачення письменника виходить далеко за межі філософських категорій абстракції та конкретизації. Це пояснює розроблена ним система раціонального розподілу "добового проміжку", де висвітлені різні способи спільної діяльності вчителя та учня (методи). За основу такої роботи можна взяти той факт, що "за вечерею повторювали те, що вчили в обід. Опісля заводили розумну і приємну бесіду. Потім співали під музику, іноді грали в карти та в бабки, а часом ішли провідати яких-небудь учених мужів або мандрівників, які поблукали по світах. Перед тим, як лягти спати, виходили на балкон і споглядали місяць на небі, зірки та планети. Потім Гаргантюа востаннє переповідав Панократові все, що прочитав, вивчив, побачив, почув, досягнув, зробив за день і, нарешті, вкладався спати".

Характеризуючи всю педагогічну систему, розроблену Рабле, особливо важливо відмітити, що письменник не відкидає актуальності і необхідності розвитку такої складової її частини, як позаурочне виховання.

Хоч би як вдало не було підібране поєднання психолого-педагогічних методів у вирішенні навчально-пізнавальних завдань, а все ж "він (Понократ — Ю.В. Пелех) розумів, що його плеканцеві треба часом порозкошувати на дозвіллі." І Гаргантюа робив те, що хотів — дурів, качався у траві, ... ловив перепілок, раків, жаб. Потім вони сиділи десь у холодку ... й проказували напам'ять вірші Вергілія або Гесіода, писали латиною веселі епіграми, а тоді перекладали на французьку⁷ мову".

Але, читаючи та аналізуючи роман Рабле, помічаємо, що, по суті, передові педагогічні міркування доби Відродження стали часткою фундаменту, на якому базується і наша власна педагогічна практика. Звичайно, сучасна українська педагогічна думка пішла набагато далі.